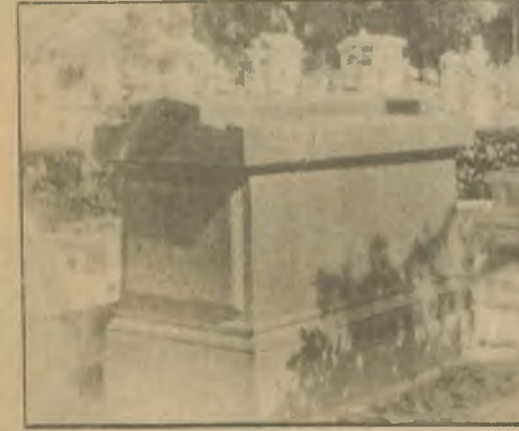

Paris'teki Père Lachaise Mezarlığı'nın 85 numaralı adası, Fransız hükümeti tarafından, yıllar önce, Fransa'da, den Türkler'e tahsis edilmişti.

Paris'te bir Türk mezarlığı

İstibdat yönetimine karşı, mücadelesini 26 yıl süreyle Avrupa'da sürdüren, Jöntürk, gazeteci İsmail Hakkı Bey, 1903 yılından beri Paris'in Père Lachaise mezarlığındaki Osmanlı Kabristanı'nda yatmaktadır.

Mutlakiyet yıllarında Avrupa'ya kaçıp hayatlarını yoksulluk içinde tamamlayan Jöntürkler'in çoğu, gazeteciler, devlet adamları ve diplomatlar Père Lachaise'de gömülmüştür. Yıllar sonra, bu naaşların bazısı Türkiye'ye nakledilmiştir. Ama çoğu, ebedi uykusunu hâlâ bu ünlü mezarlıkta uyumaktadır.

Taha TOROS

PARIS'E YERLEŞMİŞTİ. Mühendis Abdurrahman Polar, Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın katledildiği gün, suikastla ilgili olarak suçlanınca Avrupa'ya kaçmış, Paris'e yerleşmişti. Tanınmış bir iş adamı olan Polar, 5 Şubat 1938 günü Paris'te öldü.

DUYGULU ŞİİRLERİ VARDI Bir devrin gözde duygulu şair ve bestekârı İhsan Raif Hanım, geç kalmış bir ameliyat sonucu, kurtarılamayarak Paris'te hayata gözlerini kapattı.

PARIS'te ölen Türkler, üç büyük mezarlıkta yatarlar. Bunlardan en eskisi, soylu Fransızlar'ın gömüldüğü, tarihi "Père Lachaise" mezarlığıdır. Père Lachaise ünlü kişilerin yattığı yerdir, içerisinde 3000 kadar büst ve heykel, 5000 den fazla yapılmış lahit vardır. Bugün için boş mezar yeri yoktur. Ancak satın alınmış ve gömülmüş aile reislerinin mezarları, derinliğine, kat kat hücrelere ayrılmak suretiyle, bir mezar yerine bir çok kişilerin cesetleri yerleştirilebilmektedir.

BİR PARK VE MESİRE GİBİ

Bu tarihi mezarlık, şehir içerisinde, geniş bir alanda, bakımlı bir parkı andırmaktadır. Ağaçlar ve çiçeklerle dolu, tertemiz yolları, değişik görüntüleriyle adım başında rastlanan kitabeleriyle, heykelleriyle, bir mesire hizmetini de görmektedir. Ada ve parsellerinin gezilmesi saatler sürer. Hele pazar günleri, Père Lachaise, ziyaretçilerle dolup taşar. Ölmüşlerine bağlı aileler, sessizlik içerisinde, ecdat kabirlerini ziyaret ederler, bu suretle, âdeta içlerini arındırırlar.

Père Lachaise öylesine geniş ve birbirini kısa mesafelerle kesen yollarla doludur ki, aradığınızı bulabilmek için, önce mezarlık kapılarının bitişiğindeki bürolardan hayli izahat almanız, hatta bir plan istemeniz gerekir.

Bu büyük mezarlığa girince, gözünüze çarpan ilk levhada şöyle bir cümle yazılıdır:

"Paris'li Fransız olduğu için değil, böyle bir mezarlığa sahip olduğu için, gururludur."

Père Lachaise'deki mezarların çoğu abide niteliğindedir. Kitabelerinde, ziyaretçileri hüzünlendiren, bazen de acı acı güldüren yazılara rastlanır. Mesela bir mezarın kitabesinde, şöyle bir yazı okursunuz:

"...Zavallı ahmaklar! Acırım sizlere...Kimi ziyarete geliyorsunuz? Biz ve kemiklerimizi rahat bırakın. Bırakın ki, bizler, bu kabristanı gölgeleyen ağaçların köklerinde gübre olarak eriyelim.. Ey bizleri ölü, kendilerini diri sanan zavallılar! Bize değil, kendinize ağlayın!"

Ama, biraz ileride, hassas şair Alfret de Musset'nin büyük bir söğüt ağacının altındaki, abide görünümündeki, mezarının kitabesindeki şu yazıyı okuyabilirsiniz:

"Aziz dostlarım, öldüğüm zaman beni söğüt dallarının gölgeleyeceği bir yere gömün. Çok sevdiğim söğüt yapraklarının o nefis kokusu, ruhumun derinliklerine kadar işlesin.."

PÈRE LACHAISE'DE TÜRK MEZARLIĞI

Geçmişteki Türk-Fransız dostluğunun geleneklerine, uluslararası karşılıklı kurallara dayanılarak, geçen asrın sonlarına doğru, Fransız hükümeti Père Lachaise'de 85 No.lu adayı Paris'te ölen Türkler'e tahsis etti. Bundan çok önce, İstanbul'da ölen Fransızlar, için Türk hükümeti, bir mezarlık yeri tahsis etmişti. Hem de müstakil bir mezarlıktı. Bu konularda, dost devletler, karşılıklı teberrülerde bulunurlardı.

Gerçi, bizim müstakil bir yer hediye etmemize karşılık, Fransızlar'ın Paris'teki mezarlıklarından küçük bir bölüm vermeleri, bir bakıma nisbetsiz gibi görünürse de, o zamanlarda, İstanbul'daki Fransızlar'ın, adedi, Paris'teki Türkler'den kat kat fazlaydı. Aynı zamanda Fransız mezarlığına İstanbul'da ölen, diğer uluslara mensup Katolikler de gömülebiliyordu.

Belirtmek istediğimiz husus şudur: Türkler'in İstanbul'da vaktiyle Fransızlar'a tahsis ettiği mezarlığın ağırlığı dine dayanıyordu. Yani aynı dinden olanlar o mezara gömülüyordu. Oysa, Fransızları'n Paris'te bize ayırdıkları mezarlığa her dinden kişiler defnolunuyordu. Çünkü, Türkler'e verilen mezar

alanı, yalnızca Müslümanlar için değildi. Osmanlı Mezarlığı'na Osmanlı uyruklu olan Hıristiyanlar'la Yahudiler de gömülebiliyordu. Nitekim Paris'teki Türk kabristanında, değişik dinlerdeki bütün Türk uyruklular yan yana yatmaktaydı.

Burada önemli bir konuya, Père Lachaise'deki Türk Mezarlığı'nın bugünkü durumuna değinmek istiyorum:

Bu kabristana vaktiyle gömülen Jöntürk'lerden çoğunun kemikleri, 1908 Meşrutiyet İnkılabından sonra, Türkiye'ye getirildi. 85 No.lu adada bir kaç Türk kaldı. Son ziyaretimizde gördük ki, Türkiye'ye ait olması gereken bu yere, Fransız ölüleri gömülmektedir. Bu suretle, Türkler için tahsis edilmiş bulunan 85 No.lu adanın özelliği ortadan kaldırılmaktadır. Bir bakıma bu tutum, bizim ilgisizliğimizin, haklarımıza sahip çıkmamızın acı bir sonucudur. Burası, yukarıda da belirtmeğe çalıştığımız gibi-müteakabiliyet esasına göre-Türk uyruklu ölülere özgü bir alandır ve Türk toprağından bir parça gibi sayılır. Görüşümüz odur ki, bu konuyla ilgili teberru yazışmaları incelenmeli, arşivlerdeki belgeler taranmalı ve bir hakkın kaybı önlenmelidir. Türk arşivlerinde konuyu su yüzüne çıkartacak belgeler (★)ve bilgiler bulunduğu gibi, Fransız arşivlerinden de yararlanılabilir. Vaktiyle Paris'te ölen Jöntürkler'le ilgili olarak Ahmet Rıza Bey'in bu konudaki girişimleri, elbette Fransız arşivlerinden aranabilir.

PARIS'TE ÖLEN JÖNTÜRKLER

İngiltere'de, İsviçre'de, Belçika'da, İtalya'da ve Fransa'da kimi gıdasızlıktan, yoksulluktan, kimi hastalıktan ve hastalığını tedavi ettirecek parayı bulamamaktan, acı bir ortamda gözlerini kapamış Jöntürkler vardır. Bu arada vatan ve aile hasretine dayanamayarak, yaşamını bu özlem içerisinde yitirenler olmuştur.

Jöntürkler'in yaşadıkları şehirlerdeki arşivlerden veya arşiv niteliğindeki kayıtlardan-benim tespit edebildiğime göre-bunların adedi 15 civarındadır. Dr. İshak Sükutî San Remo'da, Damat Mahmut Celalettin Paşa Bürüksel'de ölmüşlerdir. Paris'te ve İsviçre'de ölenler arasında Dr.Hüsamettin Ali Zühtü, Musa Şefkati, Halit, Asaf, Nedim, İlhami, Hoca Kadri, gazetecilerden Hani Ganem, Ali Şefkati ve İsmail Hakkı Beyler bulunmaktadır.

Brüksel'de ölen ve Paris'te Père Lachaise mezarlığında toprağa verilirken acı bir olayın sergilendiği bir konuya değinmek istiyorum.

Sultan Abdulhamit'in sıkı yönetimine karşı koyarak, iki oğluyla birlikte, mücadelesini orada sürdürmek için, Avrupa'ya giden Damat Mahmut Celalettin Paşa, genç denecek bir yaşta ölmüştü. Sultan Abdülhamit Paris Elçisi Salih Münir Paşa delaletiyle, Cenazenin kendisine teslimi için, Fransız hükümetine bir nota verdi. Mahmut Celalettin Paşa'nın cenazesine sahip çıkmak isteyen padişahın siyasi amaçlı ard düşüncesi vardı. Oysa cenazenin sahipleri, Mahmut Celalettin Paşa'nın oğulları Prens Sabahattin ile Lutfullah Beyler'di. Türk ve Fransız hükümetleri arasında sert tartışma ve yazışmalara neden olan bu olay, Fransız parlamentosunu da karıştırdı. Sözlü soru konusu yapıldı. Neticede Paşa'nın Père Lachaise mezarlığına gömülmesine karar verildi. Ne var ki Türkiye'nin Paris elçisi Salih Münir Paşa, cenazeyi yıkamaya ve namazını kıldırılmaya Sefaret İmamı'nı göndermedi! Bu dini formaliteyi yerine getirmek için Prens Sabahattin, Londra'dan

* Türk uyruklu olarak Paris'te ölenler için Fransızlar'ın tek ve teberru ettikleri Père Lachaise Mezarlığındaki özel yer için, arşivlerde bazı belgelere rastlamak mümkündür. Bu konuda: Dışişleri ve Sefaret arşivleri incelenmelidir. Başbakanlık Arşivi'nde bazı belgeler bulunabilir. Bu konuda rastladığımız şu iki belge de örneği verebilecek niteliktedir. Başbakanlık Arşivi, 87403.967 No.lu H.K.A. nun-u sanı 1304 (Hicri 1306) ile, No 91904/912 ve H. 138 tarihli

Paris'te bir Türk mezarlığı

yetkili bir din adamı getirmek zorunda kaldı! Öte yandan Fransız makamları da-bir bakıma Padişahı tatmin etmek kaygusuyla -Père Lachaise'de yapılan cenaze törenine bazı yasaklar uyguladılar. Mezar başında, tek kişinin ve yalnız Fransızca olarak konuşmasına müsaade ettiler. Türkçe konuşmaları engellediler. Cenaze törenine gözyaşlarıyla katılan Hoca Kadri, Sami Paşa Zade Sezai ve Şair Hüseyin Siret Mezar başında konuşurulmadılar!

1908 Temmuz'unda gerçekleştirilen Meşrutiyet devriminden sonra, Mahmut Celalettin Paşa'nın Père Lachaise'deki mezarı açılarak kemikleri, oğlu Prens Sabahattin tarafından yurda getirildi. Bu gurbet şehidini, bütün İstanbullular-âdeta, savaştan dönen bir kahraman gibi-karşıladılar.

CENAZESİ. TOPLANAN YARDIMLA GÖMÜLEBİLDİ

Père Lachaise'e gömülen ünlü bir Jöntürk de Ali Şefkatî'dir. Ali Şefkatî, Namık Kemaller ve Ziya Paşalar arasında büyümüş, olgunlaşmış bir aydındır. Atina'ca, Napoli'de, Cenevre'de, Londra'da ve Paris'te uzun yıllar Sultan Hamit yönetimine karşı kalemini kullanmış bir gazetecidir. Pariste yayınlanmış olan "Meşveret" in kurucularındandı. Sağlığı düzenli değildi. Londra'nın havasıyla uyşamadığı için tekrar Paris'e dönmüş, burada tedavisini yaptıracak para bulamadığından yoksulluk içinde ölmüştür. Onun ölümüne neden olan gerçek hastalık, vatan özlemiydi. Son günlerinde dostlarına şu derdini tekrarlamıştı: "Bende her türlü hastalık var. Fakat en acısı ve dayanılmaz olanı vatan hastalığıdır."

Ali Şefkatî bir parçası ölmüştür. Cenazesi Jöntürkler'in topladığı 70 lirayla kaldırılabilmiştir. Asıl acı yönü, cenazesini yıkamaya gelen sefaret imamının, bu dini işlemi yapmadan önce-elçiden aldığı talimat üzerine-evrakı muzirre (zararlı kâğıtlar) mevcut olup olmadığını araştırmasıdır!

Ali Şefkatî'nin ölümü, 16 ocak 1896 gününe rastlar. 1908 Meşrutiyet devriminden sonra İstanbul'daki mahallesinin bir sokağına adı verilmiştir.

Avrupa'da 26 yıl gazetecilik yapan bir ünlü Jöntürk, İsmail Hakkı Bey, Türk kamuoyuna gereği kadar tanıtılmamıştır. Bütün ömrü, fikir ve kalem savaşıyla geçen İsmail Hakkı Bey, Namık Kemaller'in, Ziya Paşalar'ın dahil olduğu "Yeni Osmanlılar Cemiyeti"nin mensuplarındandı. İtalya'da, İsviçre'de Londra'da ve Paris'te yayımladığı gazetelerle istibdat yönetimine karşı savaşmıştı. (★)

Ne var ki, Avrupa'da Jöntürk harekâtına karışanlardan gurbette ölenlerin kemikleri 1908 devriminden sonra yurda getirildiği halde, İsmail Hakkı Bey için bu duyarlık gösterilmemiştir. Bu, belki de merhumun bir vasiyetine dayanmak-

(★) İsmail Hakkı Bey'in Paris'te ve Cenevre'deki, ilk sayıları el yazısı ile taşbaskıdır-yayınladığı "CÜR ET" gazeteleriyle, Cenevrede yayımladığı "Göncine-i Hayal" adlı gazetelerin koleksiyonlarını, mahallerinde inceledim. İsmail Hakkı Bey, gazetesinde ilk Jöntürkler hakkında, önemli bilgiler vermektedir. Sadeleştirip özetlediğim bir yazısında, İsmail Hakkı Bey, şunları söylüyor:

"Yeni Osmanlılar", Batı'daki deyimiyle "Jöntürk" adlı meslek ve cemiyeti ilk kuranlar şu yedi kişidir: Ziya, Kemal, Ali Suavi, Şinasi, Ağâh, Ali Şefkatî ve ben. Bu cemiyetin kurucusu, reisi, koruyucusu, yürütücüsü, üstadı, elhasıl 6 arkadaşının feyzine maya katmanı, vatansever, edebiyat alanında olağanüstü bir şöhrete erişen, Türkçe ve Fransızca'ya ve Rumca'ya derinliğine vakıf bulunan, iltihar ettiğimiz şair Ziya Paşa merhumdur. Şinasi değildir. Hatta, düz yazıda ve şiirde edebiyat âbidesi yaratan ünlü edibimiz Kemal Bey değildir.

İLK KADIN NOTERİMİZ

Uzun bir süre, İstanbul'da Beşiktaş noterliğini yapan kadın hukukçumuz Bayan Belkis Elbi, tanınmış hukukçularımızdandı. Geçtiğimiz yıl tedavi için gittiği Paris'te bir kalp hastalığından hayatını kaybetti.

tadır. Konunun bu yönü üzerinde, ne yazık ki, bilgi sahibi değiliz. 1908 yılından beri Père Lachaise'in sükûnet olu bir köşesinde yatan bu gazeteci jöntürk'ün arkadaşları, birer birer bu kabristanı terk etmişler, onu yapayalnız bırakmışlardır. İsmail Hakkı Bey'in, ziyaretçilere hüzün veren bir mezarı vardır. Bu mezar siyah mermerden yapılmış, 1,5 metre yükseklikte oldukça görkemli bir görünüştedir. Père Lahchaise mezarlığındaki kayıt numarası (C.A.P.302-1903)dür. Mezar taşının üzerinde Fransızca olarak, (ISMAIL HAKKY BEY, 1848-1903) yazılıdır. Mezarın baş kısmında, bir hilal içinde yıldız resmi vardır. Altında, eski Türk harfleriyle ve eski tarihle şu yazı mevcuttur: Hakkı Bey, Veladeti (doğumu)1263-İrtihali (ölümü)1321)

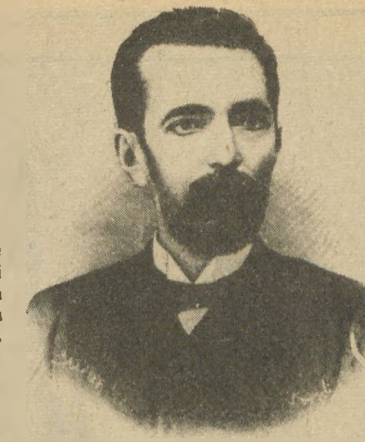
Hakkı Bey'in ölümüyle ilgili olarak Paris'te yapılan neşriyat-tan anlaşıldığına göre, Avrupa'da 25-26 yıl süren mücadelesi sonunda, malî sıkıntıya düşmüş ve amansız bir hastalığa yakalanarak ölmüştür. Yine bu yayınlarda, onun vatanseverliği, metaneti ve vekarlı kişiliği üzerinde önemle durulmaktadır. Gerçekten Avrupa'da yayımladığı gazeteler, onun acı bağırışlarıyla doludur.

DİĞER MEZARLIKLARDA YATAN TÜRKLER DE VAR

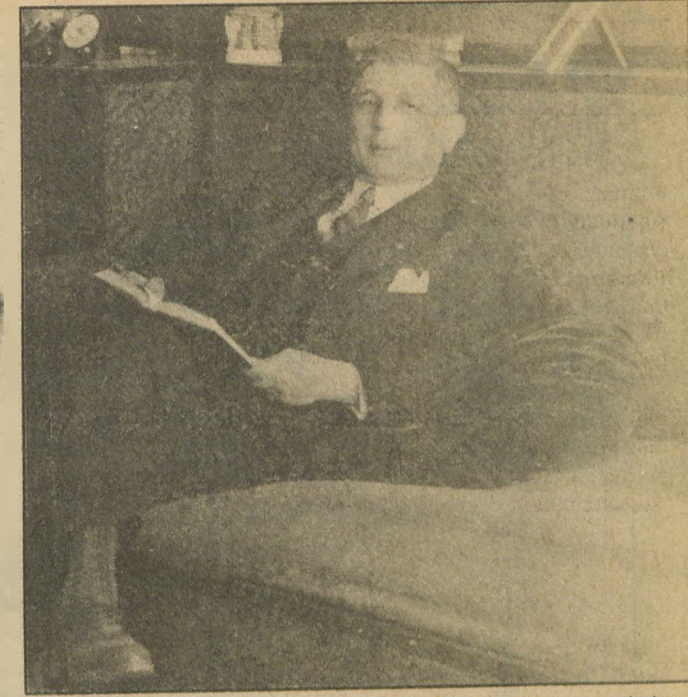
1935 yılında Fransız hükümeti, Paris'te ölen Müslümanlar için Port Thiais ile Pantin'de mezarlık ayırdılar. Buradaki mezarlık, Père Lachaise'deki gibi millet veya uyruk esasına göre değil, din esasına göre tahsis edilmiştir. Adına İslam mezarlığı denilmektedir. Buraya yalnız Türkler değil bütün Müslüman Araplar, Kafkasyalılar, Arnavutlar, Pakistanlılar, hülâsa Müslüman olan herkes gömülebilmektedir. Bu mezarlığın arşivlerinden ve mezar kitabelerinden Türk asıllı bazı kişileri tespit edebilmiş bulunuyoruz. Osmanlı İmparatorluğu döneminin nazırlarından Mehmet Ali (1874-1937) ile Reşat Hâlis (1883-1944), Sadrazam Giritli Mustafa Naili Paşa'nın

İLK JÖNTÜRKLER'DENDİ

Ali Şefkatî Bey, Avrupa'nın dört büyük şehrinde dört gazete yayınlamak, istibdat dönemine karşı savaşımı tam 16 yıl sürdürmüştü. Sonunda 1896'da, vatan hasreti çekerek, yoksulluk içinde Paris'te öldü. Cenazesi kendisini sevenlerin aralarında topladıkları parayla kaldırıldı.

Paris'in örnek mezarlığı Père Lachaise, bir abideler parkından farksızdır. Tarihin pek çok ünlü kişisi, burada yatmaktadır.

NAAŞI SONRADAN YURDA GETİRİLDİ

İsmail Müştak Mayakon, zamanının tanınmış gazeteci ve yazarlarındandı. Tedavi için Paris'e gittiyse de yakalandığı amansız hastalıktan kurtarılamadı. Cenazesi yurda getirilerek, Zincirlikuyu'da toprağa verildi.

torunlarından Arif paşa (1880-1945), ünlü ressamlarımızdan Halil Paşa'nın oğlu Selim Demirkan (1893-1944), ünlü kadın ressamımız Hâle Asaf (1905-1938), Thiais mezarlığına gömülmüşlerdir.

Mezarlık kayıtlarından anlaşıldığına göre, Osmanlı Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'in kemikleri daha sonra yapılan müracaat üzerine, buradan çıkartılarak İstanbul'a götürülmüştür. Gerçekten Mehmet Ali Bey'in Zincirlikuyu mezarlığında bir mezar taşı vardır.

Bu arada Thiais mezarlığında yatan ressam Hâle Âsaf'ın da kemikleri, 1947 yılında buradan alınarak, Nis'e götürülmüştür.

Thiais mezarlığında çoğunlukla eski Osmanlı Hanedanı mensupları yatmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz Sultan Abdülhamit'in damatlarından Reşat Halis Bey'den başka, 2.eşi Peyveste Kadın, İttihatçılar döneminde asılan Damat Salih Paşa'nın eşi Münire Sultan, Sultan Murat'ın torunu Selma Sultan, son Halife Mecit Efendi'nin ilk eşi ve Ömer Faruk Efendi'nin annesi Şahsuvar Kadın, Abdülhamit'in Paris'te intihar eden oğlu Abdurrahim Efendi, bu kabristanda, birbirlerine yakın parsellerde yatmaktadır.

Bu kabristanın en acılı mezarı, Paris'te ölen Mahmut Hayri ve Ahmet Kasım adlı iki kardeşin mezarlarıdır.

VE, ÜN YAPMIŞ İKİ EDEBİYATÇIMIZ

Tedavileri sırasında Paris'te ölen ve cenazeleri yurda getirilen iki kalem sahibinden de, burada bahsetmek istiyoruz. Bunlardan ilki, Rıza Tevfik tarzında şiirleriyle, bir zamanlar, ün yapmış olan İhsan Raif Hanım'dır.

Tanınmış vezir ve valilerden olan Köse Raif Paşa'nın kızı olan İhsan Raif Hanım, aynı zamanda, bestekârdı. (Gözyaşları) adlı şiir kitabı, eski kuşakları çok duygulandıran bir eserdir. Eski edebiyatçılarımızdan Şahabettin Süleyman ile evli iken,

onu tedavi için götürdüğü Avrupa'da kaybetmiş, sonradan Hüsrev Bey'le evlenmişti.

İhsan Raif Hanım, geç kalmış bir ameliyat sonucu, 1926 yılında Paris'te öldü. Cenazesi yurda getirilerek, Rumeli'deki mezarlığına gömüldü. Mezar taşında kendi şîirinden bir parça mevcuttur. Gazeteci ve yazar İsmail Müştak Mayakon da, tedavi için gittiği Paris'te öldü, cenazesi İstanbul'a getirildi. Zincirlikuyu'nun meşahir (şöhretliler) diyebileceğimiz bölüme gömüldü.

Paris'te 5.Şubat.1938 günü ölen Mühendis Abdurrahman Polar da, tanınmış kişilerdendir. 1891 yılında doğan Abdurrahman Polar, Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın katledildiği gün, yurt dışına kaçmış yaşamını orada sürdürmüş bir iş adamıydı. Mahmut Şevket Paşa'ya tertip edilen suikastle ilgili olarak suçlanmıştı.

Geçen yıl Paris'te kaybettiğimiz tanınmış bir hukukçumuz da Belkis Elbi'dir. Belkis Elbi, Türkiye'nin ilk kadın noteri idi. Yıllarca Beşiktaş Noterliği'ni yapmıştı.

Bu yazımızı, Paris'te barbarca öldürülen Büyükelçi-miz İsmail Erez'le anarak, bitiriyoruz.

DÜNYANIN EN BÜYÜK MEZARLIĞI

Sovyet Rusya'nın eski başkenti Leningrad'daki (Saint Petersburg) şehir mezarlığı, dünyanın en büyük mezarlığıdır. İkinci Dünya Savaşı'nda, 1941-42 yıllarında, Alman ordusunun şehri kuşatması sırasında açlıktan hastalıktan, yoklukta ölen 1.300.000 Rus'tan 500.000'i bu mezarlıkta yatmaktadır.

